PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

7-SINF O‘QUVCHILARIDA INDIVIDUAL YONDASHUV ASOSIDA O‘QIB TUSHUNISH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Ergashev Jasur Bolta o‘g‘li

Toshkent Amaliy fanlar universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti magistranti

doi.org/10.5281/zenodo.20037390

Annotatsiya: Mazkur maqolada 7-sinf o‘quvchilarida o‘qib tushunish ko‘nikmasini individual yondashuv asosida rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari tahlil qilingan. O‘qib tushunish jarayonining psixologik xususiyatlari, o‘quvchilarning yosh va individual farqlari yoritilib, ta’lim jarayonida individual yondashuvni qo‘llashning ahamiyati asoslab berilgan. Shuningdek, o‘qib tushunishni rivojlantirishga qaratilgan samarali metod va usullar tizimi taklif etilgan. Maqola natijalari metodik tavsiyalar shaklida bayon etilib, o‘qituvchilar faoliyatida qo‘llash uchun xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: o‘qib tushunish, individual yondashuv, 7-sinf o‘quvchilari, metodika, differensial ta’lim, matn bilan ishlash, kognitiv jarayonlar, o‘qish kompetensiyasi.

Abstract: This article analyzes the theoretical and methodological foundations of developing reading comprehension skills in 7th-grade students through an individual approach. The psychological aspects of the reading process, as well as students’ age and individual differences, are examined, highlighting the importance of individualized instruction in education. The study proposes a system of effective methods and techniques aimed at improving reading comprehension. The findings are presented in the form of methodological recommendations applicable in teaching practice.

Keywords: reading comprehension, individual approach, 7th grade students, methodology, differentiated instruction, text-based learning, cognitive processes, reading competence.

Аннотация: В данной статье проанализированы теоретико-методические основы развития навыков понимания прочитанного у учащихся 7 класса на основе индивидуального подхода. Рассмотрены психологические особенности процесса чтения, возрастные и индивидуальные различия учащихся, а также обоснована значимость индивидуализации обучения. Предложена система эффективных методов и приемов, направленных на развитие понимания текста. Результаты исследования представлены в виде методических рекомендаций для педагогической практики.

Ключевые слова: понимание прочитанного, индивидуальный подход, учащиеся 7 класса, методика, дифференцированное обучение, работа с текстом, когнитивные процессы, читательская компетенция.

Ta’lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, axborotni anglab yetish va uni tahlil qila olish kompetensiyalarini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘qib tushunish ko‘nikmasi o‘quvchilarning bilim olish jarayonidagi asosiy vosita sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki o‘quvchi nafaqat matnni o‘qishi, balki uning mazmunini chuqur anglab, asosiy g‘oyani ajratib olishi, xulosa chiqarishi va o‘z fikrini mustaqil bayon eta olishi zarur. Hozirgi globallashuv sharoitida axborot oqimining keskin ortib borishi o‘quvchilardan yuqori darajadagi o‘qib tushunish ko‘nikmalarini talab etmoqda. Shu

bois, o‘quvchilarning ushbu ko‘nikmalarini rivojlantirishda an’anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, ayniqsa individual yondashuv asosida ta’limni tashkil etish dolzarb masalaga aylanmoqda. Individual yondashuv har bir o‘quvchining yosh, psixologik va kognitiv xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi va bu o‘z navbatida o‘qib tushunish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

7-sinf o‘quvchilari o‘smirlik davrining boshlang‘ich bosqichida bo‘lib, ularning tafakkuri, dunyoqarashi va bilishga bo‘lgan qiziqishlari faol shakllanadi. Shu davrda o‘qib tushunish ko‘nikmasini to‘g‘ri yo‘naltirish va rivojlantirish o‘quvchilarning keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar o‘rtasida o‘qib tushunish darajasi bir xil emas, bu esa ta’lim jarayonida individual yondashuvni qo‘llash zaruratini yanada kuchaytiradi.

O‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirish muammosi pedagogika va psixologiya fanlarida keng o‘rganilgan bo‘lib, mazkur jarayon murakkab kognitiv faoliyat sifatida talqin etiladi. Zamonaviy tadqiqotlarda o‘qib tushunish matn mazmunini anglash va uni yaxlit semantik tizimga birlashtirish jarayoni sifatida izohlanadi[1]. Bu jarayon o‘quvchining bilim darajasi, til kompetensiyasi va tafakkur rivojiga bevosita bog‘liq. Xorijiy olimlardan V. Kintsch va T. van Dijk tomonidan ishlab chiqilgan konstruktsiya-integratsiya modeli o‘qib tushunishni matndan olingan axborotni qayta ishlash va uni mavjud bilimlar bilan integratsiyalash jarayoni sifatida asoslaydi[2]. Shuningdek, Gough va Tunmer tomonidan ilgari surilgan “oddiy o‘qish modeli”ga ko‘ra, o‘qib tushunish dekodlash va lingvistik tushunishning o‘zaro bog‘liqligi natijasida yuzaga keladi[3]. Ushbu yondashuv o‘quvchilarning individual farqlari o‘qish jarayoniga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

O‘qib tushunishning ijtimoiy-madaniy jihatlari esa L.S. Vygotskiy nazariyasida chuqur yoritilgan. Unga ko‘ra, bilimlar ijtimoiy muloqot jarayonida shakllanadi va o‘qish jarayonida “yaqin rivojlanish zonasi” muhim rol o‘ynaydi. Zamonaviy tadqiqotlar ham Vygotskiy g‘oyalarini tasdiqlab, o‘qib tushunish samaradorligi o‘quvchining faol ishtiroki va o‘qituvchi tomonidan beriladigan qo‘llab-quvvatlash bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi[4]. Bu esa individual yondashuvni ta’lim jarayonida qo‘llash zarurligini asoslaydi. O‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika fanida ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Ayniqsa, umumiy o‘rta ta’lim tizimida o‘quvchilarning nutqiy va kognitiv kompetensiyalarini shakllantirishda o‘qish faoliyati yetakchi o‘rin tutadi. O‘zbekiston Respublikasida qabul qilingan ta’lim standartlarida ham o‘quvchilarning matnni anglash, tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish asosiy vazifalardan biri sifatida belgilangan.

Metodik adabiyotlarda o‘qib tushunish jarayoni o‘quvchining nafaqat matnni o‘qishi, balki uning mazmunini anglash, asosiy g‘oyani ajratib olish va unga nisbatan shaxsiy munosabat bildirish jarayoni sifatida talqin etiladi. Xususan, K. Qosimova va hammualliflar tomonidan yaratilgan “Ona tili o‘qitish metodikasi” asarida o‘qish faoliyati nutqiy faoliyatning muhim turi sifatida baholanib, o‘quvchilarda matn bilan ishlash, savol-javob asosida tahlil qilish hamda mustaqil fikrlashni

[1] Kintsch W., Van Dijk T.A. Toward a model of text comprehension and production. — Psychological Review, 1978.
[2] Kintsch W., Van Dijk T.A. Toward a model of text comprehension and production. — Psychological Review, 1978.
[3] Gough P.B., Tunmer W.E. Decoding, reading, and reading disability. — Remedial and Special Education, 1986.
[4] Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Harvard University Press, 1978.

rivojlantirish zarurligi ta'kidlanadi[5]. Ushbu yondashuv o'qib tushunish ko'nikmasining faqat texnik o'qish emas, balki tafakkur bilan bog'liq murakkab jarayon ekanligini ko'rsatadi. Pedagogika nazariyasiga oid tadqiqotlarda esa o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish ta'lim samaradorligining muhim sharti sifatida qaraladi. R.A. Mavlonova va N.H. Rahmonqulova o'z asarlarida shaxsga yo'naltirilgan ta'limni asoslab, o'quvchilarning qobiliyati, qiziqishi va bilish darajasidagi farqlarni e'tiborga olgan holda ta'limni tashkil etish zarurligini qayd etadilar[6]. Bu esa o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirishda individual yondashuvni qo'llashning ilmiy asosini tashkil etadi. Zamonaviy ta'lim konsepsiyalarida ham shaxsning har tomonlama rivojlanishi, mustaqil fikrlash va axborotni anglab yetish qobiliyatlarini shakllantirish ustuvor vazifa sifatida belgilanmoqda. Xususan, davlat miqyosida olib borilayotgan ta'lim islohotlarida o'quvchilarning funksional savodxonligini oshirish, ularning o'qib tushunish darajasini rivojlantirish muhim yo'nalishlardan biri sifatida ko'rsatib o'tilgan. Bu esa ta'lim jarayonida innovatsion metodlar bilan bir qatorda individual yondashuvni keng qo'llash zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi. Shunday qilib, tahlil qilingan manbalar o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirish o'quvchilarning kognitiv va nutqiy rivojlanishi bilan uzviy bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Ayniqsa, 7-sinf o'quvchilarining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'limni tashkil etish ushbu ko'nikmani samarali rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi. Shu bois, individual yondashuv asosida o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirish metodikasini ishlab chiqish dolzarb ilmiy vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

7-sinf o'quvchilarida o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mazkur bosqichda o'quvchilar o'smirlik davriga kirib, ularning tafakkuri mantiqiy va tanqidiy yo'nalishda rivojlana boshlaydi. Shu sababli o'qish jarayoni faqat matnni o'qish bilan cheklanmay, balki uni anglash, tahlil qilish, umumlashtirish va xulosa chiqarish faoliyatini ham o'z ichiga oladi. O'qib tushunishni rivojlantirish samaradorligi ko'p jihatdan ta'lim jarayonini to'g'ri tashkil etish va o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishga bog'liq. Individual yondashuv asosida darsni tashkil etish o'quvchilarning qobiliyati, bilim darajasi, qiziqishi va psixologik xususiyatlarini inobatga olishni nazarda tutadi. Mazkur yondashuv quyidagi prinsiplarga asoslanadi: Birinchidan, individual farqlarni hisobga olish prinsipi. Har bir o'quvchining o'qib tushunish darajasi turlicha bo'lgani sababli dars jarayonida topshiriqlar murakkabligi differensial tarzda tashkil etilishi lozim. Ikkinchidan, faollik va mustaqillik prinsipi. O'quvchilar matn bilan mustaqil ishlashga jalb etilishi, ularning fikr bildirish va tahlil qilish faoliyati qo'llab-quvvatlanishi zarur. Uchinchidan, bosqichma-bosqichlik prinsipi. O'qib tushunish ko'nikmasi oddiydan murakkabga qarab rivojlantiriladi: matnni tushunish → tahlil qilish → baholash → xulosa chiqarish. To'rtinchidan, motivatsiyani oshirish prinsipi. Qiziqarli va hayotiy mazmunga ega matnlar tanlash orqali o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish muhim ahamiyatga ega. Matn bilan ishlash o'qib tushunish ko'nikmasini shakllantirishning asosiy vositasidir. Bu jarayon uch bosqichda amalga oshiriladi:

- Oldindan tayyorgarlik bosqichi – matn mavzusi bo'yicha o'quvchilarning mavjud bilimlarini faollashtirish;
- O'qish jarayoni – matnni anglab o'qish, asosiy g'oyani aniqlash;
- O'qigandan keyingi bosqich – tahlil, muhokama va xulosa chiqarish.

Mazkur bosqichlar o'quvchilarning matnni chuqur anglashiga xizmat qiladi. O'qib tushunishni rivojlantirishda interfaol metodlar muhim o'rin tutadi:

[5] Qosimova K., Yo'ldoshev J., va boshqalar. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi,2008.
[6] Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya,2003.

- Savol-javob usuli o‘quvchilarning matn mazmunini anglash darajasini aniqlash va faollashtirishga xizmat qiladi;
- Klaster usuli orqali matndagi asosiy tushunchalar tizimlashtiriladi va vizual tarzda ifodalanadi;
- INSERT texnologiyasi o‘quvchiga matnni faol o‘qish, yangi va eski bilimlarni solishtirish imkonini beradi;
- “Aqliy hujum” usuli o‘quvchilarning erkin fikrlashini rivojlantirib, turli g‘oyalarni ilgari surishga yordam beradi.

Ushbu metodlar o‘quvchilarning faolligini oshiradi va o‘qish jarayonini interaktiv shaklga keltiradi. Differensial yondashuv asosida topshiriqlar tizimini tashkil etish o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olishga xizmat qiladi. Bunda o‘quvchilar shartli ravishda uch guruhga ajratiladi:

- Yuqori darajadagi o‘quvchilar uchun – tahliliy va ijodiy topshiriqlar (matnga baho berish, xulosa chiqarish);
- O‘rta darajadagi o‘quvchilar uchun – mazmunni tushunishga qaratilgan topshiriqlar (savollarga javob berish, reja tuzish);
- Past darajadagi o‘quvchilar uchun – sodda reproduktiv topshiriqlar (asosiy fikrni aniqlash, qisqa javoblar). Bunday yondashuv har bir o‘quvchining imkoniyatiga mos rivojlanishini ta’minlaydi.

Interaktiv metodlar o‘quvchilarni ta’lim jarayonining faol subyektiga aylantiradi. Guruhli ishlash, bahs-munozara, rolli o‘yinlar va muammoli vaziyatlar yaratish orqali o‘quvchilar matn mazmunini chuqurroq anglaydi. Interaktiv metodlar o‘quvchilarda:

- tanqidiy fikrlash
- muloqot madaniyati
- mustaqil qaror qabul qilish kabi ko‘nikmalarni rivojlantiradi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishda keng imkoniyatlar yaratadi. Elektron darsliklar, multimedia vositalari, onlayn platformalar va interaktiv testlar o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda individual ishlash imkonini beradi. Axborot texnologiyalari yordamida:

- matnni vizual va audio shaklda taqdim etish
- individual topshiriqlarni tashkil etish
- tezkor nazorat va tahlil qilish imkoniyati yaratiladi. Bu esa o‘qib tushunish jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Yuqoridagi metodik yondashuvlar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni 7-sinf o‘quvchilarida o‘qib tushunish ko‘nikmasini samarali rivojlantirish imkonini beradi. Ayniqsa, individual yondashuv, differensial topshiriqlar va interaktiv metodlardan foydalanish o‘quvchilarning bilim darajasi va qiziqishlarini hisobga olgan holda ta’lim samaradorligini oshiradi.

Mazkur tadqiqotda 7-sinf o‘quvchilarida o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari tahlil qilindi hamda individual yondashuv asosida ta’limni tashkil etishning

samarali yo‘llari yoritib berildi. O‘qib tushunish jarayoni o‘quvchilarning nafaqat o‘qish texnikasiga, balki tafakkur, xotira va diqqat kabi kognitiv jarayonlariga ham bevosita bog‘liq murakkab faoliyat ekanligi aniqlandi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, 7-sinf o‘quvchilarining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘qib tushunish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, individual yondashuv asosida differensial topshiriqlar tizimini qo‘llash, matn bilan ishlash texnologiyalaridan foydalanish hamda interaktiv metodlarni joriy etish o‘quvchilarning matnni anglash, tahlil qilish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘qish jarayonini yanada samarali tashkil etish, o‘quvchilarning faolligini oshirish va individual ishlash imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi. Bu esa o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirib, ta’lim sifatining oshishiga olib keladi. Xulosa qilib aytganda, individual yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodik tizim 7-sinf o‘quvchilarida o‘qib tushunish ko‘nikmasini izchil va samarali rivojlantirish imkonini beradi. Ushbu yondashuvni amaliyotga joriy etish o‘qituvchilardan o‘quvchilarning individual xususiyatlarini chuqur o‘rganishni, ta’lim jarayonini moslashuvchan tashkil etishni hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Umumiy o‘rta ta’lim davlat ta’lim standarti (ona tili va adabiyot). – Toshkent, 2017. – 45 b.
2. Qosimova K., Yo‘ldoshev J., Abdullayeva Q. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2009. – 256 b.
3. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. – 320 b.
4. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p.